

თომას მანი და რუსული ლიტერატურა

რუსულ ლიტერატურასა და კულტურას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია XX საუკუნის დასავლეთევროპული ლიტერატურის ერთ-ერთი გამოჩენილი და თვითმყოფადი მწერლის, ნობელის პრემიის ლაურეატის თომას მანის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში. მწერლის უზარმაზარ ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში არაერთი საინტერესო გამონათქვამი შეიძლება მოიძებნოს რუსული ლიტერატურისა და რუსი მწერლების, რუსეთის ისტორიული განვითარების თავისებურებებისა და მენტალობის შესახებ. იგი მადლიერების გრძნობით იყო განმსჭვალული რუსული ლიტერატურის მიმართ, რომელსაც ჯერ კიდევ ნოველაში „ტონიო კრეგერი“ უწოდა „წმიდა რუსული ლიტერატურა“. „XVIII საუკუნის დასასრულისა და XIX საუკუნის რუსული ლიტერატურა, – წერდა თომას მანი, – სულიერი კულტურის ერთ-ერთი საოცრებაა, და მე ყოველთვის ვწუხდი იმის გამო, რომ პუშკინის პოეზია ჩემთვის მიუწვდომელი დარჩა, ვინაიდან არ გამაჩნდა საკმარისი დრო და ენერჯია, რათა რუსული ენა შემესწავლა... ზედმეტია ლაპარაკი იმის შესახებ, თუ რაოდენ დიდ მოწიწებას ვგრძნობ გოგოლის, დოსტოევსკის და ტურგენევის მიმართ...“

თომას მანის დამოკიდებულებამ ხელი შეუწყო ევროპაში რუსული ლიტერატურისადმი ინტერესის გაღრმავებას. როგორც თ. მოტილიოვა აღნიშნავდა, XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში მოღვაწე თითქმის ყველა გერმანელი მწერალი კარგად იცნობდა რუსულ ლიტერატურას. „გერჰარტ ჰაუპტმანმა თავისი პირველი ცნობილი რეალისტური პიესები დაწერა ტოლსტოის ნაწარმოების „მეუფება წყვდიადისა“ გავლენის ქვეშ. ბერჰარდ კელერმანმა რომანში «Der Tor» („სულელი“ ან „იდიოტი“) შექმნა თავად მიშკინის მსგავსი უცნაური და იდეალისტი მქადაგებლის სახე. რაინერ მარია რილკე ... ცდილობდა რუსულ ენაზე დაეწერა ლექსები. იგი ტოლსტოისაც ეწვია იასნაია პოლიანაში. ლეონჰარდ ფრანკი, რომელმაც პირველი მსოფლიო ომის დროს შექმნა ერთ-ერთი პირველი ანტიმილიტარისტული ნაწარმოები „ადა-

მიანი კეთილია“, დოსტოევსკის თავის მასწავლებლად მიიჩნევა. მაგრამ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თომას მანი უფრო სიღრმისეულად აღიქვამდა რუსულ კლასიკურ ლიტერატურას და მასთან უფრო დიდ სულიერ კავშირს გრძნობდა, ვიდრე მისი თაობის ყველა გერმანელი მწერალი“ (მოტილიოვა, 1975:5). ამაზე მოწმობენ არა მარტო მისი მხატვრული ნაწარმოებები, არამედ ის მრავალრიცხოვანი ესეები, რომლებიც მან მიუძღვნა რუსულ ლიტერატურას და რუსი მწერლების შემოქმედებას.

თომას მანი განსაკუთრებულ ინტერესს ავლენდა XIX საუკუნის რუსული კლასიკური ლიტერატურის მიმართ, დიდად აფასებდა მის ზნეობრივ და ფილოსოფიურ პრობლემატიკას, იდენტა სიმდიდრეს, მხატვრულობას და რეალისტურობას, იმ „ჭეშმარიტებას, რომლის უგულებელყოფა შეუძლებელი იყო მათთვის, ვისთვისაც ეს ჭეშმარიტება ძვირფასი იყო...“ (მანი, 1961:345).

რუსული კლასიკური ლიტერატურის შესახებ თომას მანი მთელი სიცოცხლის მანძილზე წერდა. რუს მწერლებს შორის განსაკუთრებით გამოყოფდა ტოლსტოის, ტურგენევის, დოსტოევსკის და ჩეხოვის. „XIX საუკუნის ამ დიდი რუსი ეპიკოსების ნაწარმოებები ჩემი ლიტერატურული განათლების მთავარი ელემენტი იყო და დღესაც ასეთად რჩება. როდესაც ოცდასამი წლის ასაკში მე ვწერდი დიდ ეპიკურ ტილოს „ბუდენბროკებს“, რომელიც ჩემს ახალგაზრდულ ძალებს აღემატებოდა, სწორედ ტოლსტოის ნაწარმოებების ყოველდღიური კითხვა მმატებდა ძალას, რათა ამ მეტად რთულ რომანზე გამეგრძელებინა მუშაობა“ (მანი, 1961:290).

თომას მანმა პირველი სტატია რუსული ლიტერატურის შესახებ „რუსულ ანთოლოგიაში“ (1921) დაბეჭდა. ამ სტატიაში მან წარმოგვიდგინა გამოჩენილ რუს მწერალთა გადურევა, პუშკინით დაწყებული და ფიოდორ სოლოგუბით დამთავრებული. მათ შორის განსაკუთრებული ადგილი ღვევ ტოლსტოის მიუჩინა, რომელსაც „აღმოსავლეთის მიქელანჯელო“ და „იასნოპოლიანელი ჰომეროსი“ უწოდა. „რუსულ ანთოლოგიაში“ მანი მეტ-ნაკლებად შეეხო ლიტერატურულ საკითხებს, ძირითადად ყურადღება გაამახვილა თანამედროვეობის საჭირობორტო საკითხებზე და ცდილობდა ამ ჭრილში წარმოეჩინა რუსული კლასიკური ლიტერატურის მისეული ხედვა.

მიუხედავად იმისა, რომ მანი არ იზიარებდა ტოლსტოის შეხედულებებს მთელ რიგ საკითხებზე, მისი ინტერესი რუსი კლასიკოსისადმი არ ნელდებოდა. ტოლსტოის გარდაცვალების შემდეგ მანმა კიდევ 45 წელი იცოცხლა. ამ დროის მანძილზე, მსოფლიოში მომხდარმა მოვლენებმა თითქოს წარსულს მიაბარეს რუსი მწერლის ბუმბერაზი ფიგურა. ყველაფერი, რასაც მანი წერდა 20–30–იან წლებში, განსაკუთრებით მისი ესეისტიკა, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თანამედროვეობის აქტუალურ პრობლემებთან, მაგრამ სწორედ ამ წლებში დაიმკვიდრა ტოლსტოიმ მნიშვნელოვანი ადგილი მის ესეისტიკაში, სწორედ ამ წლებში მიუძღვნა მანმა რუს მწერალს ყველაზე მეტი სტატია.

ყურადღებას იქცევს მანის ვრცელი გამოკვლევა „გოეთე და ტოლსტოი“, რომელიც შემდგომ სტატიის სახით დაიბეჭდა (1922). სტატიაში მან გოეთესა და ტოლსტოის შედარება–შეპირისპირება მოგვცა. მანი არ ცდილობს ტოლსტოის ნაწარმოებების ანალიზს და მისი მხატვრული მანერის თავისებურებებში გარკვევას. მისი განხილვის ობიექტია არა ტოლსტოი–მოაზროვნე, ტოლსტოი–ხელოვანი, არამედ ტოლსტოი–ადამიანი, მისი პიროვნება. ეს მას დასჭირდა იმისათვის, რათა გამოეხატა თავისი შეხედულებები იდეალურ, ჰარმონიულ ადამიანზე, რომელშიც დაბალანსებულად იქნებოდა წარმოჩენილი ორი მთავარი საწყისი: „ბუნება“ და „სული“, „ცხოველური“ და „ღვთაებრივი“. მანის აზრით, დიდი ადამიანი ორივე საწყისით არის დაჯილდოებული. ტოლსტოიში იგი ხედავს „თანდაყოლილ გენიალურობას“, „ჯანის სიმრთელეს“, „მიწიერ საწყისს“, „ეთნიკურ ძალას“, და ამავე დროს ხაზს უსვამს მის იდეათა “ანარქიულ თავშეუკავებლობას და ბუნტარულ სულისკვეთებას”.

სტატიაში ანალიტიკურ დაკვირვებებს თან ახლავს ფაქტები ტოლსტოის ბიოგრაფიიდან, მოცემულია მწერლის ფსიქოლოგიური პორტრეტი. სტატიაში საუბარი იწყება ვაიმარელი მასწავლებლის იულიუს შტეტცერის შესახებ, რომელსაც წილად ხვდა ბედნიერება გასაუბრებოდა როგორც გოეთეს, ასევე ტოლსტოის; გოეთეს 1828 წელს, როდესაც ტოლსტოი დაიბადა, ხოლო ტოლსტოის – 30 წლის შემდეგ, როდესაც იგი ევროპაში იყო ჩასული, რათა გასცნობოდა სასკოლო საქმეს და დაესწრო შტეტცერის გაკვეთილებს. მანი გვაძლევს შტეტცერის თვალთ დანახულ ტოლსტოის პორტრეტს: „მასწავ-

ლებელთან შედარებით უფრო ახალგაზრდა ჩანდა; ჰქონდა მოკლე წვერი, გამოკვეთილი დაწვები, პატარა ნაცრისფერი თვალები და ღრმა ნაოჭი შავ წარბებს შორის. ყოველგვარი ცერემონიის და მისალმების გარეშე მან იკითხა, თუ რას გააკეთებდნენ დღეს, და როდესაც შეიტყო, რომ ჯერ იქნებოდა ისტორიის, შემდეგ კი გერმანული ენის გაკვეთილი, მოიწონა და დასძინა, რომ უკვე გაეცნო სამხრეთ გერმანიის, საფრანგეთისა და ინგლისის, ახლა კი სურს გაეცნოს ჩრდილო გერმანიის სკოლებს. ის გერმანულად საუბრობდა როგორც გერმანელი. თუ გავითვალისწინებთ იმ ინტერესს და ცოდნას, რომლითაც სვამდა კითხვებს, იძლეოდა შენიშვნებს და რაღაცას იწერდა ბლოკნოტში, ალბათ, მასწავლებელი იყო“.

აღნიშნულ სტატიაში მანს აინტერესებს შემდეგი საკითხი: რისი გაგება შეუძლია უკეთესად ადამიანს საკუთარ თავში, სხვა ადამიანში, იმ საზოგადოებრივ პროცესებში, რომლებიც მიმდინარეობენ გერმანიაში, საფრანგეთში, იტალიასა და რუსეთში, როდესაც ვეცნობით და დაფიქრდებით ისეთ უნიკალურ და წინააღმდეგობით აღსავსე მოვლენაზე, როგორიც ღვე ტოლსტოია? აღნიშნული საკითხი შემდეგმა გარემოებამ განაპირობა. წლები, როდესაც მანი წერდა ტოლსტოის შესახებ, იყო მანის მიერ საკუთარი შეხედულებების ახლებურად გააზრების წლები, როდესაც იგი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ თანამედროვე ხელოვნების მთავარი ქვაკუთხედი უნდა გახდეს ადამიანი და მისი სულიერი ღირსება. ამიტომ დაუკავშირა მან თანამედროვეობის ეს მთავარი პრობლემა ტოლსტოის პიროვნებას და წამოჭრა იგი მის შესახებ დაწერილ თითქმის ყველა ნაშრომში. ამიტომაც, რომ ტოლსტოისადმი მიძღვნილი ყველა ნაშრომი უფრო ფსიქოლოგიურ ნარკვევებს გვაგონებს, ვიდრე ლიტერატურულ-კრიტიკულ სტატიას.

ზემოთხსენებული სტატიისგან განსხვავებით, ტოლსტოის 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ სტატიაში (1928) საკითხი სხვაგვარადაა დასმული: ტოლსტოი ჩვენი დროის ჰომეროსია, უდიდესი ეპიკური ნაწარმოების შემქმნელი, ხელოვანი, რომლის შემოქმედება აღსავსეა „უკვდავი სიჯანსაღით“, „უკვდავი რეალიზმით“. რას გვასწავლის, რით გვეხმარება ტოლსტოი, რა შეიძლება ვისწავლოთ მისგან, და რა მნიშვნელობა აქვს მის პიროვნებას და შემოქმედებას დღეს?

საუბრობდა რა დიდი რუსი მწერლის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაზე, მანი განსაკუთრებულ აქცენტს აკეთებდა ტოლსტოიზე როგორც გენიალურ მხატვარსა და საზოგადო მოღვაწეზე, რომელიც ჰომეროსისეული სიძლიერით ცდილობდა მსოფლიო ლიტერატურის აღორძინებას. „მას აღიქვამდნენ, როგორც გამოცხადებას და, ცხადია, იმიტომ, რომ ის იყო ნამდვილი ზემთაგონება: ძალში გამქლავნება იმისა, რასაც ჩვენ ვუწოდებთ „პიროვნებას“, რომლის უცილობელი მართლზომიერება მტკიცდებოდა და კურთხეულიქმოდა ბუნების იდუმალი კარნახით...“

სტატიაში რუსი მწერალი წარმოგვიდგება როგორც სოციალური ტიპის ეტალონი, რომლის „შემოქმედების ეპიკურ ძლიერებას არა ჰყავს ბადალი. მასთან ყოველგვარ შეხებას ნიჭიერი ადამიანისათვის, რომელსაც გააჩნია აღქმის უნარი (სხვაგვარი ნიჭი არ არსებობს), მოაქვს ძალისა და სიახლის, შემოქმედებით გამოწვეული სტიქიური ბედნიერების, სიჯანსაღის ნაკადი... აქ არაა საუბარი მიბაძვაზე – განა რა ძალა უნდა გქნდეს, რომ მას მიჰბადო? ... ტოლსტოის, როგორც მასწავლებლის, გავლენა საშუალებას იძლევა ეზიარო ხელოვნებას სულითა და ფორმით განსხვავებული საშუალებებით...“

„ანა კარენინას“ ამერიკული გამოცემის წინასიტყვაობაში (1939 წ.), რომელიც მანმა დაწერა ემიგრაციაში, მან ტოლსტოის ამ რომანს „მსოფლიო ლიტერატურის უდიდესი სოციალური რომანი“ უწოდა (მანი, 1961:293). წინასიტყვაობაში მანი საჭიროდ მიიჩნევს „რუსულ ანთოლოგიას“ და სტატიაში „გოეთე და ტოლსტოი“ რუსი მწერლის შესახებ გამოთქმული შეხედულებების კიდევ ერთხელ გამეორებას „ძალისა და სიახლის“, „მძაფრი ველური გამოხედვის“ შესახებ. იგი აღნიშნავს, რომ ხელოვნებაში ლ. ტოლსტოიმ ისეთი რამ შექმნა, „რის შესახებ გაფიქრება ჩვენ, ჩვეულებრივი მოკვდავები, ვერც კი გავბედავთ“. აცნობს რა მკითხველს ობიექტურ ფაქტებს რუსი მწერლის ბიოგრაფიიდან, მანი არა მარტო ინფორმაციას აძლევს ტოლსტოის შესახებ, არამედ უზიარებს მკითხველს თავის შეხედულებებს იმ შემოქმედებითი კრიზისის შესახებ, რომელსაც თვითონ განიცდიდა. საერთოდ, როგორც ა. ბოტნიკოვა აღნიშნავს, თ. მანის კრიტიკული აზროვნებისათვის ჩვეული იყო საკუთარი ეჭვებისა და კრიზისული მომენტების საშუაარაოზე გამოტანა, რათა მას, როგორც ხელოვანს, თვითგამართლების საშუალება ჰქონოდა (ბოტნიკოვა, 2005:47).

დეკანოზი თეიმურაზი სტატიკაში „სულის წყვედიადში მხერა – თომას მანი და თეოდორ დოსტოევსკი“ აღნიშნავს, რომ „საკუთარ ესეისტურ მემკვიდრეობაში მანის ერთ-ერთი გატაცებაა საკუთრივ დოსტოევსკისა და ტოლსტოის შეპირისპირება და ამ კუთხით მათი ნაწერების ანალიზი. იგი, მერეჟკოვსკის მსგავსად, ხშირად მსჯელობს ამ ორი ბუმბერაზი მწერლის შესახებ, ისე, რომ ერთზე საუბრისას თავისდა უნებურად ახსენებს მეორესაც. მას იტაცებს აგრეთვე თვით დოსტოევსკისეული შეფასებები ტოლსტოისა, ისევე როგორც პირიქით“.

1928 წელს მანი წერდა, რომ „ანა კარენინას“ შესანიშნავი და ღრმა ანალიზი სწორედ დოსტოევსკის ეკუთვნის. მას მხედველობაში ჰქონდა დოსტოევსკის „მწერლის დღიურები“ (1877), რომელშიც რუსმა მწერალმა საკმაოდ დიდი ადგილი დაუთმო ტოლსტოის ამ რომანს. დოსტოევსკის განსაკუთრებული ყურადღება კონსტანტინე ლევინმა მიიპყრო. ისევე როგორც დოსტოევსკი, მანი მიიხნევს, რომ „ლევინის სახით ავტორმა გამოხატა თავისი საკუთარი შეხედულებები“, რომ ლევინი „ამ უდიდესი რომანის ჭეშმარიტი გმირია, რომანისა, რომელიც მნშვნელოვან ეტაპად იქცა მწერლის შემოქმედების ეკლიან გზაზე, ლევინი ხომ თვითონ ლევ ტოლსტოია“. მისი აზრით, ლევინის სახე ტოლსტოის მორალურ-ეთიკურ კანონებში წვდომის საშუალებას იძლევა, რომლის მიხედვითაც უნდა იცხოვროს ადამიანი: „სიმართლით“, „გატაცებით“, „თესოს სიკეთე“. როგორი საოცარიც არ უნდა იყოს, ადამიანისათვის ეს სწრაფვა ისეთივე ბუნებრივი და თანდაყოლილი თვისებაა, ისეთივე აუცილებლობას წარმოადგენს, როგორც სტომაქის ამოვსება“ (მანი, 1961:334)

„ანა კარენინას“ შესახებ დაწერილი სტატია შეიძლება ჩაითვალოს ერთ-ერთ პირველ მტკიცებულებად იმისა, რომ მანმა კვლავ ირწმუნა, რომ ხელოვნებას ისტორიის ყველაზე რთულ პერიოდებშიც კი აქვს არსებობის მორალური უფლება. თუ ხელოვანს ეს რწმენა არ გააჩნია, მას გაუჭირდება ემსახუროს ხელოვნებას მხოლოდ ინსტინქტზე დაყრდნობით. მანის აზრით, ტოლსტოის ვაჟკაცური ბუნება სწორედ იმაში გამოვლინდა, რომ, მიუხედავად ამ რწმენის უქონლობისა, თავის სურვილს ეცხოვრა სიკეთისა და სამართლიანობისათვის იგი ხელოვნების წინააღმდეგ არგუმენტად იყენებდა და ამავე დროს ქმნიდა ხელოვნების შედეგებს.

ტოლსტოის ტრაქტატებმა „რა უნდა ვაკეთოთ?“ და „რა არის ხელოვნება?“ დასავლეთ ევროპის მხატვრულ ინტელიგენციაში დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვიეს. ტოლსტოის შეხედულებები თომას მანისთვისაც მიუღებელი აღმოჩნდა. იგი არ იზიარებდა ტოლსტოის რელიგიურ-ფილოსოფიურ იდეებს, არ ეთანხმებოდა მას, როდესაც იგი მკაცრად აკრიტიკებდა დასავლური კულტურის ზოგიერთ გამოჩენილ მოღვაწეს, მათ შორის, რიჰარდ ვაგნერს, რომლის მუსიკასაც მანი აღმერთებდა. ტოლსტოის აზრით, ვაგნერის შემოქმედება არის ტოკრატიული საზოგადოების და არა ხალხის გამოვნებაზე გათვალისწინებული, რომ ხელოვნებამ შეგნებულად თქვა უარი თავის ჭეშმარიტ მისიაზე, და ამის ნათელ დადასტურებად მან რიჰარდ ვაგნერის შემოქმედება მიიჩნია. რუსი მწერლის შეხედულებებმა (მიუხედავად იმისა, რომ მანი მას არ ეთანხმებოდა), მისმა დამაჯერებელმა და სამართლიანმა კრიტიკამ იმ ხელოვნებისა, რომელიც ცდილობს დააკმაყოფილოს განებივრებული მკითხველის მოთხოვნები, მანზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინეს და თავისებური ასახვა ჰპოვეს მის ნაწარმოებებში „ვუნდერკინდი“, „ტონიო კრეგერი“, „სიკვდილი ვენეციაში“, „ტრისტანი“ და სხვ.

წიგნში „კულტურა და პოლიტიკა“ თომას მანი საუბრობს ტოლსტოისა და მისი რომანის „ომისა და მშვიდობის“, ტოლსტოის ტურგენევისეული შეფასების შესახებ. ტურგენევი, რომელიც აღფრთოვანებული იყო ტოლსტოის რომანით, ამავე დროს თვლიდა, რომ მისი ავტორი „ჭეშმარიტი თავისუფლების“ და „ჭეშმარიტი ცოდნის“ ნაკლებობას განიცდის. ტურგენევისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა ის, რომ ტოლსტოიმ, რომელსაც მან „რუსეთის უდიდესი მწერალი“ უწოდა, რელიგიურ მორალისტობას მიჰყო ხელი. მანი, რომლისთვისაც ასევე მიუღებელი იყო ტოლსტოის ცნობიერებაში მომხდარი მკვეთრი გადახრები, არ ეთანხმება ტურგენევს, რომელმაც, მისი აზრით, ვერ შეძლო ტოლსტოის იდეების სიღრმისეული გააზრება: „ბოლო დროს მე გადავიკითხე ეს გრანდიოზული ნაწარმოები და განცვიფრებული და ბედნიერი ვიყავი მისი შემოქმედებითი ძალით. ჩემთვის მიუღებელი იყო მისი იდეები... მაგრამ მე არ გამომაპრვია ის, რაც ტურგენევს გამოეპარა: ის უდიდესი ძალა, რომელიც „ომსა და მშვიდობას“ გააჩნია, ისევე როგორც ტოლსტოის მთელ უზარმაზარ ეპიკურ შემოქმედებას“.

ტურგენევიში მანი დიდად აფასებდა მის მხატვრულ ოსტატობას, მრავალგზის ახდენდა თავის წერილებში რუსი მწერლის ციტირებას, იხსენებდა მის ცალკეულ ნაწარმოებებს. მის სახელს ახსენებდა ყველგან, სადაც რუსული ლიტერატურის შესახებ წერდა. მანს სურვილი ჰქონდა ტურგენევისათვის ცალკე სტატია მიეძღვნა. 1914 წელს იგი წერდა: „მე ახლა კვლავ ისეთივე აღფრთოვანებით და აღტაცებით ვკითხულობ ტურგენევს, როგორც 20 წლის წინ. მე ვოცნებობ დავწერო მის შესახებ დიდი სტატია ... განსაკუთრებით იმიტომ, რომ დღეს მას სათანადოდ არ აფასებენ ... მე ბედნიერი ვარ, რომ შემიძლია მისი დაცვა“. მანს ეს განზრახვა განუხორციელებელი დარჩა, მაგრამ 1930 წელს გერმანელი მწერლის შტორმისადმი მიძღვნილ სტატიაში, რომელსაც, როგორც ტურგენევს, „სულიერ მამად“ მიიჩნევდა, მანმა შეძლო რუსი მწერლისადმი თავისი სიყვარულისა და პატივისცემის გამოხატვა.

თომას მანის დამოკიდებულება დოსტოვესკისადმი უფრო რთული და წინააღმდეგობრივი აღმოჩნდა, ვიდრე ტოლსტოის, ტურგენევის და ჩეხოვის მიმართ. მისი აღიარებით, ტოლსტოის ეპიკური სამყარო მისთვის უფრო გასაგები და მისაღებია, ვიდრე დოსტოვესკის იდეოლოგიური და ფილოსოფიური რომანები. 1920 წელს შტეფან ცვაიგისადმი გაგზავნილ წერილებში იგი აღნიშნავდა: „ტოლსტოი ჩემს ეპიკურ იდეალთან უფრო ახლოს დგას... ტოლსტოი, სხეულის მხედველი, დგას ჰომერულ წინაპართა რიგში, რომლისკენაც ჩემი მჭლე მოდერნულობა მოწიწებით, მაგრამ გარკვეული – ბოდიში ამ სიტყვისათვის – სიახლოვის გრძნობით იყურება. დოსტოვესკიში მე ყოველთვის ვხედავდი ექსტრაორდინარულ, ველურ, მონსტრულ და თავზარდამცემ მოვლენას, რაც ყოველგვარი ეპიკური ტრადიციის მიღმა იდგა, – და რაც, ცხადია, ხელს არ მიშლიდა დამენახა მასში, ტოლსტოის საპირისპიროდ, შეუღარებლად ღრმა და უფრო გამოცდილი მორალისტი“.

ცნობილი რუსი ლიტერატურათმცოდნე გ. ფრიდლენდერი წერდა: „დოსტოვესკისადმი ინტერესი მანს ორჯერ გაუჩნდა – პირველი და მეორე მსოფლიო ომების დროს. და ვფიქრობთ, ეს შემთხვევითი არ არის. ორივე შემთხვევაში ეს იყო კრიზისული მომენტი გერმანიის, ევროპისა და მთელი მსოფლიოს ისტორიაში. პირველ შემთხვევაში მანის ყურადღება მიიპყრეს დოსტოვესკის შეხედულებებმა გერმანული კულტურული ტრადიციების შესახებ „მწერლის დღიურში“, მეორედ კი – ევრო-

პული კულტურის „ფაუსტური“⁴ საწყისის მოსალოდნელი კრიზისის ჩვენებამ რომანებში «ქაჯები» და „ძმები კარამაზოვები“ (ფრიდლენდერი, 1997:5).

პირველი მსოფლიო ომის დროს, როდესაც მანი ტოლსტოის და განსაკუთრებით დოსტოევსკის იდეათა გავლენას განიცდიდა, მან დაწერა პუბლიცისტური წიგნი „აპოლიტიკური აზრები“, „გოეთესა და ტოლსტოის“ (1932) პირველი რედაქცია, რომანი „ჯადოსნური მთა“ (1924); მეორე მსოფლიო ომის დროს რომანი „დოქტორი ფაუსტუსი“ (1942-1947) და დოსტოევსკისადმი სპეციალურად მიძღვნილი ერთადერთი სტატია „დოსტოევსკი – ოლონდ ზომიერად“ (1946). ამასთან დაკავშირებით მანი წერდა: „რომანზე ყოველ დილით ვმუშაობდი და ისევ და ისევ ვკითხულობდი დოსტოევსკის „მკვდარი სახლის ჩანაწერებს“ წლის ბოლო დღეებში“. თუ XIX-XX სს. მიჯნაზე დოსტოევსკის თომას მანი მხოლოდ „მსოფლიოში პირველ ფსიქოლოგად“ მიიჩნევა, პირველი მსოფლიო ომის წლებში გერმანელი მწერლის ყურადღების ცენტრში დოსტოევსკის პუბლიცისტიკა აღმოჩნდა.

„აპოლიტიკურ აზრებში“ თომას მანი ძირითად ეყრდნობა დოსტოევსკის „მწერლის დღიურებს“. მისი ყურადღება მიიპყრო რუსი მწერლის პოზიციამ, ეროვნული საკითხებისა და გერმანული კულტურული ტრადიციებისადმი ინტერესმა. მანის შეხედულებებს ასევე ეხმიანება დოსტოევსკის მიერ წამოჭრილი საკითხი ადამიანის პირადი ზნეობრივი მოვალეობის შესახებ საპირისპიროდ იმ შეხედულებებისა, რომლის თანახმადაც პასუხისმგებლობა ადამიანის ქმედებაზე ეკისრებოდა არა პიროვნებას, არამედ მის გარემოს. არსებითად, „მწერლის დღიურებმა“ მანის ყურადღება მიიპყრო იმდენად, რამდენადაც

---

⁴ როგორც ნ. ხიმშიაშვილი აღნიშნავს თავის საღისერტაციო ნაშრომში „ადრიან ლევერკიუნი – XX საუკუნის ანტიფაუსტი“ (თომას მანის „დოქტორ ფაუსტუსის“ მიხედვით), „ფაუსტურის“ ცნების განსაზღვრება დღემდე პრობლემურ საკითხს წარმოადგენს. თუკი საკითხს ზოგადად გავიზარებთ, ფაუსტი თავის თავში აერთიანებს როგორც ისტორიულ პერსონაჟს, ასევე თქმულებათა გმირს, როგორც პოეზიას, ასევე მითოსს. ისტორიული ან ლეგენდარული ფაუსტი ითვლება XX საუკუნეში ჩამოყალიბებული „ფაუსტური ადამიანის“ ცნების უძველეს პროტოტიპად“ (გვ.16).

დოსტოევსკიში მან ჰპოვა მწერალი, რომლის იდეები მის კონსერვატიულ და ნაციონალისტურ განწყობას ეხმიანებოდა.

დოსტოევსკი არ იყო ერთადერთი მწერალი, რომელზეც თომას მანმა გაამახვილა ყურადღება წიგნში „აპოლიტიკური აზრები“. იგი ხშირად მიმართავს რუსული ლიტერატურის კლასიკოსებს, მოჰყავს მათი გამონათქვამები, ნაწყვეტები მათი ნაწარმოებებიდან, და ამას აკეთებს იმიტომ, რომ საკუთარი შეხედულებების უფრო დამაჯერებელი არგუმენტირების საშუალება ჰქონოდა. კერძოდ, მას მოჰყავს ნაწყვეტები ტოლსტოის მოთხრობიდან „ლეცერნი“, სადაც რუსი მწერალი „ცივილიზაციის“ შესახებ არსებულ ცრუ შეხედულებების კრიტიკულ შეფასებას იძლევა; ნ. გოგოლის მოთხრობიდან „პორტრეტი“, სადაც რუსი მწერალი გამოთქვამს თავის შეხედულებებს ხელოვნების შესახებ. ყოველივე ეს მოწმობს იმ დიდ სიმპათიაზე, რომელსაც მანი განიცდიდა რუსი ხალხისა და მისი სულიერი მემკვიდრეობისადმი.

მანის აღიარებით, „დოქტორ ფაუსტუსზე“ მუშაობის დროს დოსტოევსკისადმი ინტერესი „უფრო ჭარბობდა“ (მანი, 1961:287), და ამიტომ დათანხმდა იგი დაეწერა წინასიტყვაობა დოსტოევსკის მოთხრობების კრებულის ამერიკული გამოცემისათვის. 1946 წელს ეს წინასიტყვაობა სტატიის სახით დაიბეჭდა სათაურით „დოსტოევსკი – ოლონდ ზომიერად“.

თ. მოტილიოვა აღნიშნავდა: „თომას მანის ამ სტატიის სათაურმა – „დოსტოევსკი – ოლონდ ზომიერად“ – შეიძლება გაცუბა გამოიწვიოს. შეესაბამება კი ეს სათაური იმ ხელოვანისადმი მიძღვნილ სტატიას, რომელიც ყველაფერში ... რაღაც განსაკუთრებულს და გადაჭარბებულს ეძებდა? მაგრამ სიტყვა „ზომიერად“, რომელიც თ. მანმა გამოიყენა, ეხება არა დოსტოევსკის, არამედ თვით სტატიის ავტორს. მას თითქოს ეშინოდა დოსტოევსკის ძლიერი პიროვნების გავლენის ქვეშ მოქცევა“ (მოტილიოვა, 1975:51). ჩვენი აზრით, ეს სათაური, ალბათ, უფრო მკითხველისადმი მიმართული გაფრთხილება და რჩევა უნდა იყოს, რათა იგი დიდი რუსი მწერლის შემოქმედებას „ზომიერად“ დაეწაფოს.

სტატიაში ორი რადიკალურად განსხვავებული ადამიანის – ფრიდრიხ ნიცშესა და ფიოდორ დოსტოევსკის – ცხოვრებისეული და შემოქმედებითი გზის შედარება–შეპირისპირებაა მოცემული. ნიცშეს ცხოვრებაში დოსტოევსკი იშვიათი გამონაკლისი იყო, რომელსაც იგი არ აკრიტიკებდა და

უწოდებდა ერთადერთ ფსიქოლოგს, რომლისგანაც მან ცოტა რამ ისწავლა. სტატიის დასაწყისში მანი წერდა: „ჩემი სამწერლო მოღვაწეობის მანძილზე საფუძვლიანად ვსწავლობდი ტოლსტოისა და გოეთეს – თითოეულ მათგანს რამდენიმე გამოკვლევა ვუძღვენი. მაგრამ ჩემი სულიერი ჩამოყალიბების ორ სხვა ფაქტორზე – ნიცშესა და დოსტოევსკიზე, რომელთაგან არანაკლებ ვარ დავალებული, ღირსეული არაფერი დამიწერია. მათ კი ასერიგად შემძრეს ყმაწვილკაცობისას, მოწიფულობის ჟამს უფრო ღრმავდებოდა და ძლიერდებოდა ეს ზეგავლენა ... მათ მიმართ მე განვიცდი ღრმა მისტიკურ მოკრძალებას და შიშს, რომელიც მაიძულებდა გაეჩუმებულიყავი მათი ... გენიალურობის როგორც ავადმყოფობის და ავადმყოფობის როგორც გენიალურობის წინაშე“.

დოსტოევსკი, მანის აზრით, დიდი ხელოვანია, რომლის გენიალურობა „წმიდა ავადმყოფობით“ არის განპირობებული. ეს ავადმყოფობა – ეპილეფსია, რომელსაც მანმა მისტიკური უწოდა, გერმანელი მწერლის მიერ დოსტოევსკის მხატვრული შემოქმედების თითქმის უმნიშვნელოვანეს წყაროდ არის მიჩნეული, რომელმაც განაპირობა მწერლის შემოქმედებითი გზა. დოსტოევსკი, მანის აზრით, „ბიზანტიელი ქრისტვა“, მძიმე სენით შეპყრობილი სულის მცოდნე, „რომლის ქვეცნობიერება და ცნობიერება მუდმივად დამძიმებული იყო დანაშაულის მძიმე გრძნობით, და ეს გრძნობა მხოლოდ იპოქონდრია როდი იყო“ (მანი, 1961:331). მანს დოსტოევსკის შესახებ ლაპარაკი შეუძლებლად მიაჩნია ისე, რომ „ერთხელ მაინც არ ახსენო სიტყვა – „დანაშაული“. მისი შემოქმედება უფრო ფსიქოლოგიური ლირიკაა, ამ სიტყვის ფართო გაგებით, ესაა აღსარება და სისხლის გამყინავი აღიარება, საკუთარი სინდისის დანაშაულებრივი სიღრმეების უღმობელი გახსნა“.

რუსული ლიტერატურის შესახებ დაწერილ ერთ-ერთ ბოლო ნაშრომად, რომელიც თომას მანმა გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე დაწერა, შეიძლება ჩაითვალოს „სიტყვა ჩეხოვზე“. ჩეხოვი მანმა პირველად ახსენა „რუსული ანთოლოგიის“ წინათქმაში და მაღალი შეფასება მისცა მის მოთხრობას „ბიჭუნები“, რომელიც, მისი აზრით, „რუსული კომიზმის ყველაზე კარგი მაგალითია და აღსავსეა ნამდვილი უტყუარობით, ხალასით და სიწრფელით“ („რუსული ანთოლოგია“, გვ. 145).

ჩეხოვის შემოქმედება, რომელიც აღიარებული იყო მცირე პროზის დიდოსტატად, მანის აზრით, „უდავოდ მიეკუთვნება იმ საუკეთესო ქმნილებათა რიცხვს, რაც ევროპულ ლიტერატურაში შეიქმნა“ (მანი, 1961:515). ყველაზე მეტად მანს ჩეხოვში აოცებდა რუსი მწერლის მოკრძალებულობა, რომელიც თავს არ აძლევდა უფლებას იმ პოპულარობის და აღიარების ღირსად ჩაეთვალა საკუთარი თავი, რომელიც წილად ხვდა. ჩეხოვის ამ მოკრძალებულობას მანი ხსნიდა იმით, რომ რუსი მწერალი შიშობდა მკითხველი შეცდომაში არ შეეყვანა, ვინაიდან არ გააჩნდა პასუხი მის ნაწარმოებებში წამოჭრილ საჭირობოროტო პრობლემებზე.

მანი რუსი მწერლის შემოქმედებას სწორედ ამ ჭრილში განიხილავს და თავის საკუთარ შეხედულებებს უკავშირებს. ყველა თანამედროვე მწერალი, აღნიშნავს იგი, განიცდის იმავე გრძნობას, რასაც ჩეხოვი: რაშია მათი შემოქმედების მნიშვნელობა, ხომ არ ატყუებენ ისინი მკითხველს, როდესაც ქმნიან ნაწარმოებებს, რომლებსაც არა აქვთ პასუხი დასმულ კითხვებზე. მაგრამ, თავისთავად, უკმაყოფილების გრძნობა, რომელიც მწერალს ეუფლება, მიუთითებს იმაზე, რომ ხელოვანს ღრმად აქვს გააზრებული თავისი საზოგადოებრივი მისია.

მანის აზრით, ჩეხოვი არ ცდილობდა ვინმესთვის ჭკუა დაერიგებინა. იგი მოქმედებდა „ლიტერატურის სინდისის“ თანახმად, რომელიც მას კარნახობდა იმ „კრიტიკულ სევდას“, „უკეთესი, კეთილშობილური ცხოვრებისაკენ სწრაფვას“, რომელიც მის ნაწარმოებებში იგრძნობა. სწორედ ამიტომ მწერალი ეძებს ხელოვნებაში სიმართლეს, „რომელსაც შეუძლია მას ჭეშმარიტებისაკენ მიმავალი გზა უჩვენოს... (მანი, 1961:521,522, 530) შეუძლია შემოქმედება მოახდინოს ადამიანის სულზე, გაამხნევოს იგი, ხოლო სამყარო უფრო ღამაზი, უფრო გონივრულად მოწყობილი ცხოვრებისათვის მოამზადოს“ (ბოტნიკოვა, 2005:49).

თომას მანმა ზედმიწევნით შეისწავლა ჩეხოვის ბიოგრაფია და მისი ცხოვრება, რომელიც მისთვის ყველაზე „ამაღლებელი და მიმზიდველი“ აღმოჩნდა. „იმ დროის რუსული ცხოვრება, – წერს იგი, – არავის არ აძლევდა თავისუფლად სუნთქვის საშუალებას. აქ სუფევდა სულისშემხუთველი, პირფერული ატმოსფერო. მორჩილებას მიჩვეული და დაშინებული ადამიანები დაჩაგრულნი და დაბეჩავებულნი იყვნენ უხეში ძალის მიერ... მათ სახელმწიფოს სახელით მხოლოდ უბრძა-

ნებდნენ, ზღუდავდნენ და უყვიროდნენ. მთელი ქვეყანა ქანც-გაწყვეტილი იყო ალექსანდრე III და მრისხანე პობედონოსცევის თვითმპყრობელურ-რეაქციული რეჟიმის – გულგატეხილობის რეჟიმის – წინის ქვეშ“.

ჩეხოვის ბიოგრაფიაში მანის ყურადღება მიიპყრო იმ ფაქტმა, რომ ჩეხოვი – მწერალი ამავე დროს იყო ექიმი და რომ მედიცინა მას ლიტერატურაზე ნაკლებად არ უყვარდა. თუ გადავხედვით მანის შემოქმედებას, უკვე მის ადრეულ ნოველებში, ასევე რომანებში „ჯადოსნური მთა“, „ბუდენბროკები“, „დოქტორ ფაუსტუსი“ და სხვ., დოსტოვესკისა და ნიცშესადმი მიძღვნილ სტატიებში ჩანს, რომ მწერალი დიდ ყურადღებას უთმობდა სულიერი სიმშვიდისა და ფიზიკური ჯანმრთელობის ურთიერთკავშირის თემას. აქედან გამომდინარე, საფხვებით გასაგები ხდება ის ინტერესი, რომელიც გერმანელმა მწერალმა გამოიჩინა ჩეხოვის მოთხრობებისადმი „ტიფი“, „პალატა №6“. ყველაზე საუკეთესო მოთხრობად კი მან „მოსაწყენი ამბავი“ ჩათვალა, როგორც ყველაზე მომხიბლავი და არაჩვეულებრივი ნაწარმოები, რომლის შემოქმედების ძალა მის „წინარ, სევდიან ინტონაციაშია“ და რომლის მსგავსი არც ერთი ქვეყნის ლიტერატურაში არ მოიძებნება.

მანის აზრით, ჩეხოვისათვის დამახასიათებელია ცხოვრებისეულ საკითხებზე „დაფიქრება“. მიუხედავად იმისა, რომ მას არ ჰქონდა პასუხი კითხვაზე „რა უნდა ვაკეთოთ?“, ერთი რამ იცოდა მტკიცედ: „არ უნდა მივეცეთ უსაქმურობას, უნდა ვიშრომოდ. უსაქმურობა ნიშნავს იმას, რომ აიძულო სხვა, იმუშაოს შენზე, ექპლოატაცია გაუწიო მას და, მაშასადამე, დაჩაგრო იგი“ (მანი, 1961:531). „დაფიქრება“ ქმნის მომავლის იმედს, რომლითაც, მანის აზრით, შეპყრობილია ჩეხოვის თითქმის ყველა გმირი და თვით მწერალიც.

თომას მანის დამოკიდებულება რუსეთისა და რუსული ლიტერატურატურისადმი დროთა განმავლობაში ცვლილებებს განიცდიდა, რაც განპირობებული იყო მის მსოფლმხედველობაში მომხდარ ცვლილებებსა და მსოფლიოში მიმდინარე ისტორიულ პროცესებთან. მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთში, რუსი ადამიანის ბუნებაში იგი გრძნობდა რაღაც უხილავ საფრთხეს, რევოლუციურ „ბესოვშინას“, მანისათვის რუსეთი მაინც იყო ქვეყანა, რომელიც ჰუმანურობითა და კაცთმოყვარეობით გამოირჩეოდა. ამაზე მეტყველებდა რუსული ლიტერა-

ტურა, რომელსაც მან თავის დროზე „წმინდა რუსული ლიტერატურა“ უწოდა. მწერალი თვლიდა, რომ რუსეთს, მისი გეოპოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, შეუძლია ერთმანეთს დაუახლოვოს დასავლეთი და აღმოსავლეთი, და განსაკუთრებულ როლს ამაში იგი ანიჭებდა ქვეყნის თვითმყოფად კულტურას.

მანის სიყვარული რუსული ლიტერატურისა და კულტურისადმი, რა თქმა უნდა, გულწრფელი იყო. მაგრამ მის წარმოსახვაში შექმნილი რუსეთის ხატი, მისი წარმოდგენა რუსეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე მკვეთრად განსხვავდებოდა რეალობისაგან. თავისი დამოკიდებულება რუსული რევოლუციისადმი მან ერთი ფრაზით გამოხატა რომანში „დოქტორი ფაუსტუსი“: „რუსულმა რევოლუციამ თავზარი დამცა“. თუმცა მანი კრიტიკულად იყო განწყობილი ცარიზმისადმი, იგი არც ახალი რუსეთის პოლიტიკას არ იზიარებდა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი თავს არ აძლევდა უფლებას, გაეკრიტიკებინა ახალი პოლიტიკური სისტემა. „მე, როგორც არა რუსი, მაგრამ დიდად დავალებული რუსული ლიტერატურისაგან, თუმცა ჩემი სულიერი არსით დასავლეთ ევროპას მივეკუთვნები, არ შემიძლია და ვერ ვებდავ განაჩენი გამოუტანო დღევანდელ რუსეთს და იმ ძალადობრივ სოციალურ ექსპერიმენტს, რომელიც იქ ხორციელდება. ამ სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი მოწყობის არსებობის უფლება დრომ უნდა დაამტკიცოს ან უარყოს“ (რუსაკოვა, 1969:306).

დამოწმებული ლიტერატურა:

ბოტნიკოვა, 2005 – Ботникова А.Б. Томас Манн о Чехове. Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. 2005, №1.).

დეკანოზი თეიმურაზი, 2013 – დეკანოზი თეიმურაზი, სულის წყვედიადში მზერა – თომას მანი და თეოდორ დოსტოვესკი. <http://philipbooks.wordpress.com/2013/05/20/>

გენრიხ მანი – თომას მანი, 1988 – Генрих Манн — Томас Манн: Эпоха, жизнь, творчество: Переписка, статьи. М., 1988.

მანი, 1961 – Манн Т. Собрание сочинений: в 10 т. - М.: 1961, - Т. 9.

მანი, 1961 – Манн Т. Собрание сочинений: в 10 т. - М.: 1961, - Т. 10.

მანი, 1961 – Манн Т. Культура и политика.// Манн Т. Собрание сочинений: в 10 т. - М.: 1961, - Т. 10.

მოტივები, 1975 – Мотылева Т.М. Томас Манн и русская литература. М., 1975, 64 с. http://www.libma.ru/literaturovedenie/tomas_mann_i_russkaja_literatura/index.php)

რუსაკოვა, 1969 – Русакова А. В. Т. Манн и русская литература// Русакова А. В. Славяно-германские культурные связи и отношения. М., 1969.

ფრიდლენდერი, 1997 – Фридлендер Г. М. «Доктор Фаустус» Т.Манна и «Бесы» Достоевского// Достоевский. Материалы и исследования. 1997, т.14.

Irina Jishkariani

THOMAS MANN AND RUSSIAN LITERATURE

Summary

The article “Thomas Mann and Russian literature” is dedicated to the interested problem- the attitude of a famous German writer, Nobel Prize winner, Thomas Mann to the Russian literature and writers.

The article discusses such literary-critical articles and essays from the point of literature studies as: “Goethe and Tolstoy”, “Apolitical Ideas”, “A word about Chekhov”, “Dostoevsky – only moderately” and so on.

The article shows that Thomas Mann paid great attention to the Russian classical literature of the XIXc. appreciated its ethical and philosophical problematic, the richness of ideas, autistics and realism, Among Russian writers he highlighted Tolstoy, Turgenev, Dostoevsky and Chekhov.